

CRKVA Sv. PETRA NA PRIKU U OMIŠU

NEVENKA BEZIĆ

Crkva sv. Petra na Priku u Omišu zapažena je od stručnjaka već u XIX stoljeću. Prvi je donio njen opis i arhitektonski snimak Radić, pa zatim su o njoj pisali Bulić, Karaman, Vasić,¹⁾ te Dyggve i Iveković,²⁾ koji donose i nacрте rekonstrukcije.

Crkva se prvi puta spominje u jednoj ispravi kralja Slavca 1074. godine,³⁾ pa zatim u doba kralja Zvonimira 1080. godine.⁴⁾ Prema Farlatiju⁵⁾ uz crkvu je 1596. godine podignut franjevački samostan, koji se u kasnijim dokumentima ne spominje, pa je vjerojatno i brzo ukinut, jer se 1641. godine za nadbiskupa Leonarda Bondumeri crkva spominje kao vlasništvo splitske nadbiskupije. 1674. godine omiški guverner Nikola Marinović osniva uz crkvu franjevački hospicij, koji je već 1747. godine napušten.⁶⁾

¹⁾ Radić F., *Razne vijesti. Starohrvatska prosvjeta*, god. II 1896. str. 182-3. — Crkva sv. Petra u Omišu. Ibidem str. 225-231.; Jelić L. — Bulić F. — Rutar, *Vođa po Spljetu i Solinu. Zadar 1894.* str. 295.; Bulić F. — Karaman Lj., *Crkvica sv. Petra u Priku kod Omiša. P. o. iz Vjesnika za arheologiju i historiju dalmatinsku*, sv. XLVI Split 1923.; Karaman Lj., *Iz kolijevke hrvatske prošlosti. Zagreb 1930.* str. 11. Tabla I. — *Crkvica sv. Petra u Priku u kojoj je Slavac sud sudio. Nova Hrvatska*, 11. VIII 1944.; Vasić M., *Arhitektura i skulptura u Dalmaciji od početka IX do početka XV veka. Beograd 1922.* str. 42-44.

Crkvu sv. Petra spominju u svojim djelima o dalmatinskoj umjetnosti: Eitelberger, Gelcich, Freeman, Hauser, Jackson, Strzygowski, Gurliitt-Kowalczyk, Gerber, Dudan i dr., a većina se koriste nacrtima tlorisa i presjeka Frane Radića.

²⁾ Iveković Č. M., *Die Entwicklung der mittelalterlichen Baukunst in Dalmatien. Wien 1910.* — *Dalmatiens Architektur und Plastik. Wien 1927.* str. 39. — *Značajke graditeljstva ranog srednjeg vijeka u Dalmaciji. Narodna starina*, knj. I sv. I str. 23-32. Dyggve E., *O crkvi svetog Petra u Priku. Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku*, sv. LI. Split 1940. str. 52-66.

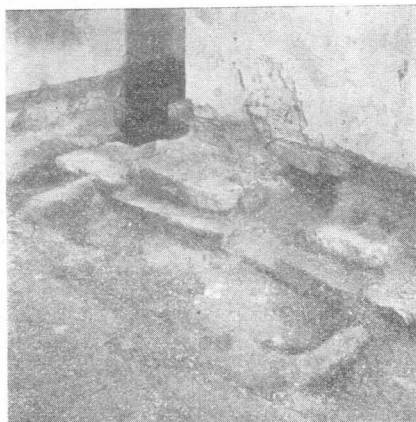
³⁾ ... in ecclesia s. Petri, que est in Olmisi. Rački F., *Documenta historia chroatica periodum antiquum*, str. 99. Zagreb 1877.

⁴⁾ ... in ecclesia beati Petri, que sita est in Olmisi, Rački F., *ibidem* str. 127.

⁵⁾ Farlati, *Illyricum Sacrum, Venetiis 1753.*, str. 430.

⁶⁾ Fabianich D., *Storia dei frati minori. Sv. II*, str. 322, 323.

Tri godine kasnije splitski nadbiskup Pacifik Bizza je tu otvorio sjemenište za školovanje svećenstva u crkvenim obredima na staroslavenskom jeziku.⁷⁾ Bizza je u nekoliko navrata posjetio Priko, te donosio razne odluke u vezi s radom i uređenjem sjemeništa i crkve.⁸⁾ 1860. godine stara je zgrada proširena i pregrađena, a sačuvao se tek natpis nad današnjim glavnim vratima,⁹⁾ koji spominje osnivanje sjemeništa. Godine 1879. sjemenište je ukinuto, a kuća je 1912. godine prodana tadašnjoj poljičkoj općini.

*Trag otkopane apside crkve
sv. Petra na Priku u Omišu*

U kanonskim vizitacijama nadbiskupa Bizzate 1754. i nadbiskupa Dinarića 1761. godine spominje se trošnost i zapuštenost crkve, a 1765. godine kapitularni vikar Tomo Čulić razaslao je okružnicu poljičkim župnicima u kojoj moli milodare za njen popravak.¹⁰⁾ Tim povodom je vjerojatno crkva krajem XVIII stoljeća temeljnije popravljena, pa iz tog vremena potječe i barokni kameni oltar ukrašen intarzijom crvenog i crnog mramora. Oltar je tipičan primjer kasnobaroknih oltara u Dalmaciji, čiji postanak možemo vjerojatno povezati uz nekog domaćeg klesara iz kruga majstora Petra Pavla Bertapelle.¹¹⁾ Dva mramorna stupa s kapitelima nose arhitrav i prekinuti poluobli zabat. Pravokutni okvir jednostavnog profila ukviruje sliku na platnu.¹²⁾ Podanak oltara je jednostavan

⁷⁾ Pivčević I., Sjemenište u Prijeku. Program C. K. Velike gimnazije za šk. god. 1911—1912., Spljet 1912., str. 3—22.

⁸⁾ Pivčević I., o. c. str. 7. — Katić L., Prilike u splitskoj okolici poslije odlaska Turaka. Starine JA 47. Zagreb 1957., str. 269.

⁹⁾ Bulić — Karaman, o. c., str. 6.

¹⁰⁾ Pivčević, o. c., str. 7, 21.

¹¹⁾ Fisković C., Ignacije Macanović i njegov krug. Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji 9. Split 1955., str. 235.

¹²⁾ Slika na platnu prikazuje »Madonu s djetetom« (Vel. 34x49 cm) ukvirenu u drveni pozlaćeni okvir bogato ukrašen volutama. Dijete spava s rukama pod glavom, a nad njim je nagnuta majka sklopljenih

s uskim kamenim profilom, a u sredini je svetohranište. Menza oltara je zaobljena i prema dnu uža, ukrašena po strani volutama, a u sredini medaljonom s dva prekrizižena ključa. Oltar je podignut na dvije stepenice od žutog mramora.

Radi postavljanja oltara bila je iznutra pregrađena stara apsida, koja je ponovnom pregradnjom crkve u prošlom stoljeću do temelja porušena. 1865. godine¹³⁾ uz istočni zid nadograđena je sakristija,¹⁴⁾ pa su tom prilikom otvoreni i otvori u donjem dijelu dviju polu-

Južni dio otkopane apsida crkve sv. Petra

kružnih niša uz oltar. Uz gornji dio niše, koje su dobile novi profil u žbuci, smješteni su barokni drveni kipovi sv. Petra i Pavla.

Iz toga vremena su i ostale profilacije izrađene u žbuci na luku oko oltara, te na slijepim arkadama u kupoli. Jednako je profiriran i veliki luk od jedne do druge ugaone lezene na pročelju, zbog čega Bulić i Karaman zaključuju da je taj luk iz doba renesanse.¹⁵⁾

ruku odjevena u zagasito crvenu haljinu i modri plašt sa žutim porubom. Oko glave joj je bijeli veo, a na glavi zlatna kruna ukrašena crvenim i plavim kamenom. Dijete je zamotano u sivi pokrivač, a noge su mu pokrivenne smeđom tkaninom s bijelim rubom. Gornji dio tijela mu je gol i pokriven prozirnim velom. Inkarnat kože je ružičast i svijetlo-smeđ s fino oblikovanim crtama lica. Pozadina slike je tamno-smeđa. Slika je rad nepoznatog kasnobaroknog majstora mletačke škole. Prema njenoj veličini i okviru slika nije radena za spomenuti oltar, već je vjerojatno poklonjena ili kasnije donesena, budući da se u toj crkvi nije nikada održavao kult Gospe. Slika se danas čuva u Župnom uredu u Omišu.

¹³⁾ Kamen s uklesanom godinom G 1865 uzidan je bio između dva prozora na istočnom zidu nove sakristije. Nakon rušenja sakristije bit će uzidan u njene temelje, koji će ostati vidljivi.

¹⁴⁾ Tloris u Radić, o. c., str. 226.

¹⁵⁾ Bulić — Karaman, o. c., str. 8.

Kasnija istraživanja su dokazala da je luk iz vremena gradnje crkve,¹⁶⁾ a da mu je profilacija s konzolama izvedena u žbuci dodana kasnije. Profilirane su na isti način i slijepe arkade na južnoj i zapadnoj strani četverokutnog tambura.¹⁷⁾ Vjerojatno je u XVIII stoljeću podignut i zvonik na preslicu postavljen vrh pročelja, ukrašen jednostavnom profilacijom, demontiran pri ovogađšnjim radovima. Prilikom jednog popravka skinute su sa krova kamene ploče i zamijenjene crijepom.

Sjeverni dio otkopane apside crkve sv. Petra

Iako se o crkvi sv. Petra mnogo pisalo, pitanje apside ostalo je uvijek neriješeno. Prvi je pokušao izvesti rekonstrukciju apside Ćiril Iveković.¹⁸⁾ On je izveo rekonstrukciju apside u polukružnom obliku s nutarnje i vanjske strane. Na vanjskom zidu rekonstruirao je u nacrtu tri slijepe arkade, a u unutrašnjosti s obje oltarne niše po jednu polukružnu nišu.

¹⁶⁾ Dyggve ga upoređuje s crkvom sv. Luke u Kotoru. Dyggve, o. c., str. 59.

¹⁷⁾ Na istočnoj strani tambura kupole zamjećuju se tragovi triju zazidanih slijepih arkada, koje imaju isti oblik kao one na zapadnoj strani tambura. — Četverokutne tambure s tri slijepe arkade na svakoj strani imaju crkve sv. Ivana na Lopudu i crkva sv. Mihovila u Pakjenu. Posedel J., Predromanički spomenici otoka Šipana. Starohrvatska prosvjeta S III sv. 2., str. 119, 126. sl. 6. Isti kip tambura sa slijepim arkadama samo nešto viši ima i crkva sv. Mikule u Velom Varošu u Splitu. Flisković C., Istraživanja u srednjovjekovnoj crkvi sv. Nikole u Splitu. Historijski zbornik knj. II Zagreb 1949. str. 211—221. — Zaštita i popravak spomenika u Dalmaciji 1950—1951. godine. Zbornik zaštite spomenika kulture, knj. II sv. 1., Beograd 1952. sl. 2., str. 147.

¹⁸⁾ Iveković, o. c., str. 39., sl. 84.

Prva istraživanja oko apsida izvršio je arhitekt Ejnar Dyggve uz pomoć društva »Bihać«. Ispod pločnika nove sakristije izveo je sondu oko jednog metra u sredini stare apsida, te našao dio zida i dio groba naslonjenog uz vanjski zid apsida.¹⁹⁾

Na temelju tih istraživanja došao je do zaključka da »crkva ima pravougaonu apsidu s okruglom oltarnom nišom, čiji je unutarnji promjer, prema nađenom položaju apsida odgovarao udaljenosti između unutarnjih pilastra.«²⁰⁾ Na temelju tih zaključaka donio je i rekonstrukciju apsida u tlorisu i presjeku.

Prema tim nacrtima crkva sv. Petra imala je izvana pravougaonu apsidu s po jednom slijepom arkadom u sredini i sa strane prema ostalim slijepim arkadama na južnom i sjevernom vanjskom zidu. Na rekonstrukciji je uočljivo da arkade na sjevernoj i južnoj strani nemaju lezenu u uglu o koju bi se opirao luk slijepe arkade. U unutrašnjosti je prema rekonstrukciji apsida polukružna.

U proljeće 1961. godine Konzervatorski zavod za Dalmaciju je ponovno pristupio istraživanju stare apsida crkve sv. Petra²¹⁾ ispod pločnika nove sakristije i došao do slijedećih rezultata, koji upotpunjuju i ispravljaju dosadašnje nacрте i podatke o ovom spomeniku.

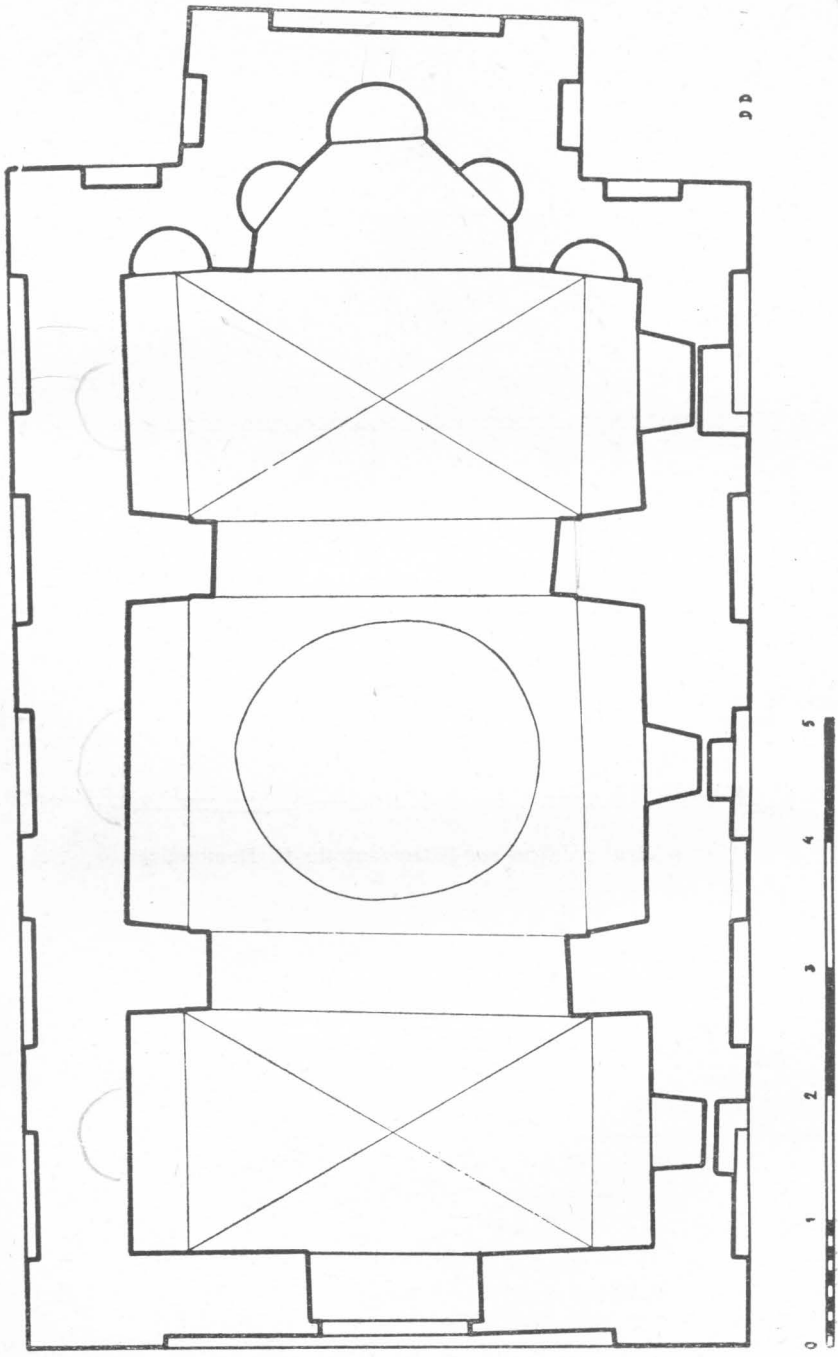
Na dubini od oko dvadeset centimetara nađeni su temelji stare pravougaone apsida, koja ima na sve tri strane po jednu slijepu arkadu od kojih je ona na istočnom zidu šira. U sredini apsida sondirano je na 50 cm i to do početka groba. Temelji slijepe arkade našli su se u visini od 10 cm. Slijepe arkade otkrivene su i na istočnom zidu crkve s obje strane apsida. Jugoistočni ugao crkve sondiran je do 75 cm i tu su otkriveni podanci niže na istočnom zidu crkve i južnom zidu apsida. Sjeveroistočni ugao crkve sondiran je na oko 32 cm, gdje je nađena živica kamena. Njihova veličina je ostala vidljiva s tragom žbuke na temeljnom zidu. Ove dvije slijepe arkade bile su djelomično porušene kod probijanja vratiju s obje strane oltara za ulaz u novosagrađenu sakristiju. Njihovi temelji nađeni su pod pločnikom, a završetak s lukom pod novim zidom iznad vratiju. U staru žbuku urezana je godina 1820.,²²⁾ što nam govori da je u to vrijeme slijepa arkada bila još vidljiva. Uz bazu arkade na istočnom zidu apsida naslonjen je grob obzidan s triju strana nepravilnim kamenom, u kojem je nađeno više kostura.

¹⁹⁾ Dyggve, o. c., str. 54., sl. 3.

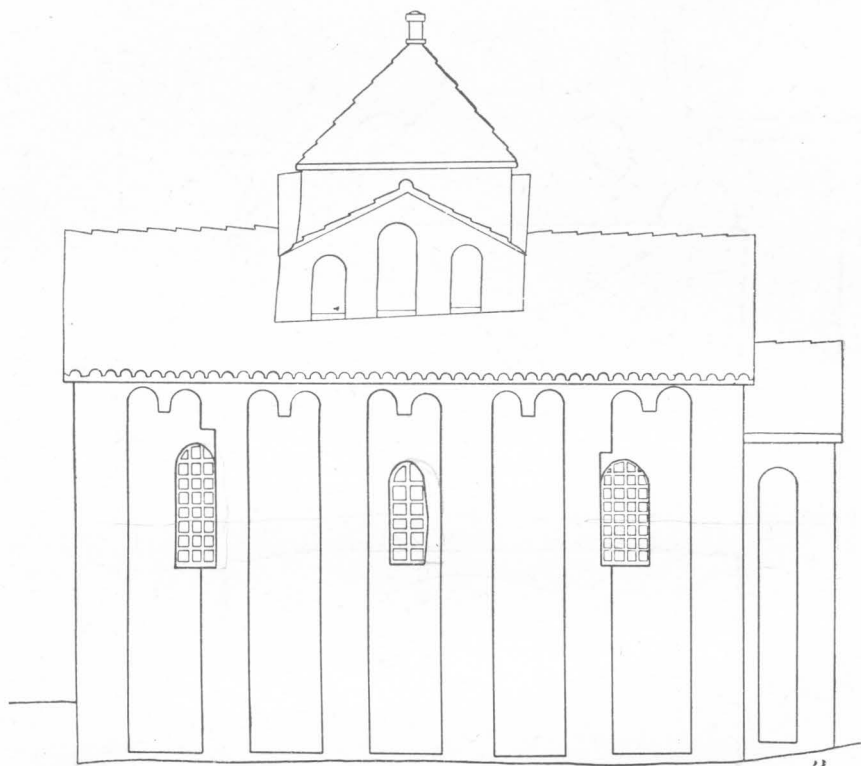
²⁰⁾ Dyggve, o. c., str. 56.

²¹⁾ Istraživanja su izvršena uz pomoć građevinskog poduzeća »Konstruktor« iz Splita, ing. Ede Bužančića i NO općine Omiš, na čemu im se ovom prilikom srdačno zahvaljujemo.

²²⁾ U žbuku u desnoj slijepoj arkadi na novootkrivenom istočnom zidu urezani su neki potpisi bosančicom, vjerojatno od pitomaca starog sjemeništa, ali su vremenom postali potpuno nečitljivi. Jasno su urezana većim slovima dva monograma i godine S K 1820 i K N S 1820.

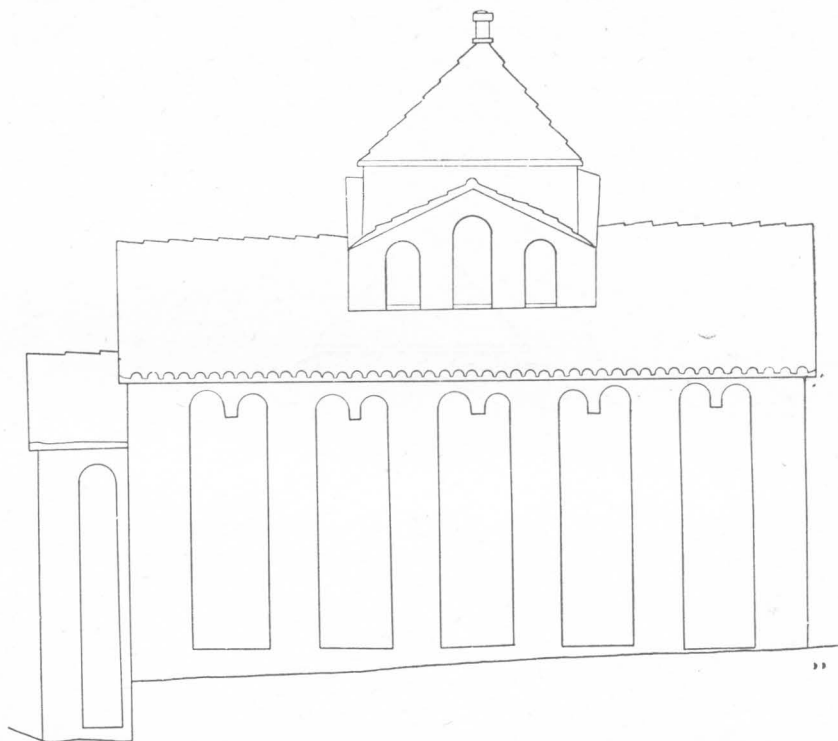
Tlocrt crkve sv. Petra na Priku u Omišu (snimio D. Domančić)

Južna strana crkve sv. Petra (snimio D. Domančić)

Uočivši važnost ovog otkrića Zavod je izvršio demontiranje baroknog oltara, kako bi se mogla izvršiti ispitivanja u unutrašnjosti apside. Ispod oltara nađena je polukružna apside raščlanjena u tri polukružne niše. Nad apsidom je kalota. Uz temelj južne niše nađen je i kameni pločnik iz istog vremena, prema kojem će se kasnije moći odrediti nivo cijele crkve, budući da je on danas viši. Južna niša je srušena, ali se nasuprot nje sačuvala sjeverna do visine prelaza u kalotu. U južnoj niši kopana je sonda do 27 cm ispod pločnika, a u sjevernoj do 24 cm. Temelj se kompletno sačuvaao. Desno i lijevo uz apsidu na mjestu gdje su bila probijena vrata za ulaz u novu sakristiju nađeni su temelji dviju polukružnih niša, koji se točno poklapaju sa sačuvanim nišama nad vratima, a koja su bila otvorena prema novoj sakristiji.

E. Dyggve iznosi u svojoj radnji, da je stara apside porušena u isto vrijeme kad je sagrađen i oltar, koji on postavlja u XIX

Sjeverna strana crkve sv. Petra (snimio D. Domančić)

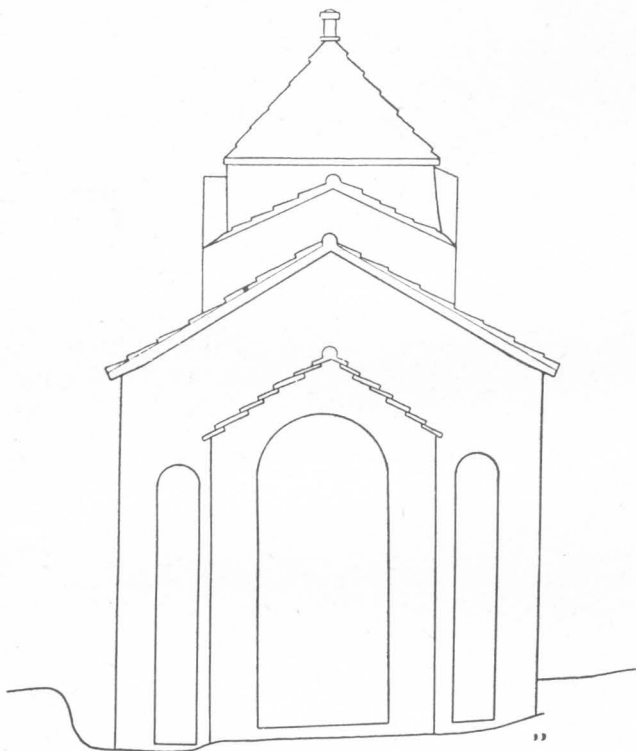
stoljeće zajedno s novom sakristijom.²³⁾ Međutim pri demontiranju oltara ustanovljeno je prema tri nađena sloja žbuke, da je oltar postavljen ranije i da je najdonji sloj žbuke vezan uz njega, a da su dva druga sloja novija. Najgornji sloj žbuke potječe iz XIX stoljeća, što se vidi po ukrasnim profilima i štukaturama karakterističnim za to razdoblje. Sloj žbuke pod tim imao je također aplicirane ukrase od kojih su ostali samo tragovi.

Prema tome na temelju otkrivenih elemenata moguće je izvesti potpunu i novu rekonstrukciju stare apsida i vratiti ovom značajnom spomeniku dalmatinske sredovječne arhitekture njegov prvobitni oblik.²⁴⁾

²³⁾ Dyggve, o. c. str. 53.

²⁴⁾ Rekonstrukcija se vrši na temelju ovdje prvi put objavljenih i priloženih nacрта, koje je izradio D. Domančić koji je sudjelovao i u istraživanju crkve. Apsida je sazidana od opeka na temeljima i tragovima oblika stare apsida, te će se novi sazidani dio apsida ožbukati

Prilikom ovih radova izvršeno je i sondiranje terena uz rub vanjskog južnog zida, budući da je godinama zemlja pokrila zid u visini od osamdeset centimetara. Sondiranjem su otkrivene baze slijepih arkada i dio zida neke građevine naslonjene uz četvrtu i petu arkadu.²⁵⁾ Građevina je mlađa od crkve, ali je njena namjena zasada nepoznata, što će možda jednom razjasniti arheološka

Istočna strana crkve sv. Petra (snimio D. Domančić)

budući da je crkva bila izvorno ožbukana. S nutarnje strane obnovit će se tri polukružne niše, koje završavaju kalotom. Visina postranih niša određena je sjevernom nišom od koje se sačuvao trag početka svijanja kalote. Srednja niša bit će viša od postranih, a podignuta do visine polukružnih niša uz apsidu iznutra na istočnom zidu crkve. Elementa za rekonstrukciju prozora na apsidi nije bilo.

²⁵⁾ Na nacrtu iz 1833. godine (mjerilo 1:1440 K. o. Duće), koji se čuva u Arhivu mapa u Splitu vidi se još stara pravougaona apside a uz južni zid crkve pravougaona građevina, vjerojatno srušena pri gradnji nove sakristije 1865. godine, jer se trag njenih temelja našao i pod pločnikom sakristije.

ispitivanja okoline. Uz prvu slijepu arkadu nađen je naslonjen uz zid grob s kosturom.²⁶⁾

Prema ovdje iznesenim rezultatima i Domančićevim nacrtima crkva sv. Petra po obliku apsida je jedinstven primjer u povijesti ranosredovječnog graditeljstva u Dalmaciji. Po osnovnom obliku podsjeća na nju plitka apsida sa slijepom arkadom u sredini i sa po jednom arkadom sa strane na istočnom zidu crkve sv. Ivana u Podacima u Makarskom primorju, a slična joj je i apsida sa slijepom arkadom crkve sv. Ivana na otoku Šipanu.²⁷⁾ Međutim obje su ove apsida u unutrašnjosti polukružne. Polukružnu apsidu u unutrašnjosti raščlanjenu u tri polukružne niše ima crkva sv. Marije na otoku u Solinu,²⁸⁾ ali su njene niše veće i imaju nešto drugačiji položaj. Možda je ova crkva, sagrađena u X stoljeću, sigurno u to doba vrlo značajna i poznata, inspirirala nepoznatog graditelja crkve sv. Petra.

²⁶⁾ Bulić — Karaman, o. c. str., 7.

²⁷⁾ Posedel J., o. c., str. 122., sl. 7, 8.

²⁸⁾ Crkva sv. Marije otkrivena je iskapanjima, ali je nakon proučavanja i arhitektonskih snimanja ponovno zatrpana. Karaman Lj., Iz kolijevke hrvatske prošlosti. Zagreb 1930. Tabla II sl. 7. — Katić L., Zadužbina hrvatske kraljice Jelene na Otoku kod Solina. Rad JA 306., str. 187—219. Možda će vremenom arheološka istraživanja otkriti još koju građevinu u Solinu ili u okolici koja će podsjećati na ovu.

EGLISE ST-PIERRE DE PRIKO À OMIS

NEVENKA BEZIĆ

L'église St-Pierre de Priko à Omis est mentionnée pour la première fois en 1074, dans un document du roi Slavac. En tant que monument architectonique caractéristique du Moyen Age elle a été très tôt remarquée par les spécialistes et on a souvent écrit à son sujet. Elle a été plusieurs fois restaurée au cours des siècles et c'est pendant certains travaux de réparation que l'abside a été détruite; en 1865 une nouvelle sacristie fut ajoutée contre le mur oriental.

Bien que l'on ait beaucoup écrit sur l'église St-Pierre, la question de l'abside est toujours restée pendante. Les premières fouilles autour de l'abside furent conduites par l'architecte Einar Dyggve, grâce à l'aide de l'Association »Bihać«. Sous le dallage de la nouvelle sacristie, il avait sondé environ un mètre au milieu de la vieille abside et trouvé une partie de mur et de tombe, contre le mur extérieur de l'abside. Le résultat de ces fouilles lui avait permis de conclure que l'église St-Pierre avait une abside rectangulaire avec niche d'autel arrondie, dont le diamètre intérieur correspondait à la distance entre les pilastres intérieurs. D'après ces données il a exécuté un dessin de reconstruction, de sorte que l'abside rectangulaire a extérieurement une arcade aveugle au milieu et de chaque côté pareilles que les autres arcades aveugles se trouvant au Sud et au Nord sur l'extérieur de l'église.

L'Institut pour la Conservation des monuments de Dalmatie a récemment repris l'initiative des fouilles de la vieille abside de l'église St-Pierre sous le dallage de la nouvelle sacristie et est arrivé à des résultats qui complètent et corrigent les dessins et renseignements connus jusqu'aujourd'hui quant à cet édifice. Sur une profondeur d'environ vingt centimètres ont été trouvées les bases d'une abside rectangulaire dont chacun des trois côtés présente une arcade aveugle, celle du mur Est étant plus large. Sur le mur Est on a également mis au jour les bases et arcs de deux arcades aveugles. A l'intérieur de l'église a été découverte une abside semi-circulaire ornée de trois niches, semi-circulaires également. L'abside est surmontée d'une calotte. A côté des fondations de la niche Sud on a trouvé un dallage de pierre de la même époque. A droite et à gauche de l'abside, à l'endroit où une porte a été percée pour permettre de pénétrer dans la nouvelle sacristie, sont apparues les bases de deux niches semi-circulaires, qui correspondent exactement aux niches conservées au-dessus de la porte ouvrant sur la nouvelle sacristie. Grâce à la découverte des fondations, il a été possible de reconstruire l'abside et de rendre ainsi son aspect primitif à ce monument caractéristique de l'architecture médiévale dalmate.